

DUŠOBRIZNIK U VRTLOGU DRUŠTVENIH PROMJENA

Bono Zvonimir ŠAGI, Varaždin

Sažetak

Fenomenološki se opisuju najvažnije promjene s kojima se suočava ili će se postupno sve više suočavati crkveni pastoralni služitelj – dušobrižnik; nastoji se analizom ukazati na moguće funkcionalno mjesto crkvene zajednice u tim promjenama te istaknuti zadaće koje stoje pred crkvenom praksom. Političko-društveno-gospodarske i društveno-etične promjene: stvaranje demokratske države i njezina demokratskog oblika, višestranačje, prijelaz na novi model gospodarstva, prijelaz iz društvenog u privatno vlasništvo, iz planiranog u tržišno gospodarstvo i slobodno poduzetništvo; za naše hrvatske prilike – iz pokušaja samoupravljanja u poduzećima u relativno krut odnos poslodavac-posloprimac, stavljaju u prvi plan socijalno-etična pitanja. Potrebno je postaviti nove temelje društvenom moralu u sadašnjem prijelaznom procesu koji u prvi plan uzima vrijednost slobode, poduzetništva, proizvodnje i tržišta, nasuprot jednakosti, pravednoj raspodjeli i socijalnoj pravdi. Zadaća je stvarne crkvene prakse unošenje pravog evanđeoskog duha u društveni vrijednosni sustav koji se sada iznova oblikuje. Izmijenjen društveni položaj Crkve koja sada slobodno nastupa u javnosti traži i njezino specifično suočavanje s društvenom zbiljom – da djeluje kao etični korektiv. U tom se sklopu opisuju zadaće pastoralnih djelatnika. Više nije dostatan samo dušobrižnik, nego organski strukturirana zajednica. Pastoral, osobito na razini mjesnih zajednica (župa) mora biti sposoban objektivno raščlanjivati postojeće stanje, razjašnjavati ga u svjetlu poruke Evanđelja i dati posebnu aktualnost socijalnom nauku Crkve. Potreban je zato organiziran i programiran pastoral koji će dati više udjela crkvenoj zajednici, njezinom laičkom dijelu, što zahtijeva izlaz iz paternalističkog i autoritarnog dušobrižničkog modela koji još uvijek prevladava. Nije više dostatan samo dušobrižnički profil pastoralnog djelatnika. Svećenik bi morao biti osposobljen i za odnos s pluralnim društvenim ambijentom. Mora se također priviknuti i na druge pastoralne suradnike. Potrebno je izgrađivati i profil drugih pastoralnih djelatnika (vjeroučitelji, župni suradnici itd).

Ključne riječi: društvo; postkomunizam; društveni moral; vrednote; pastoral; gospodarstvo i komunitarnost

Uvod

U ovom ćemo se izlaganju ponajprije baviti okolnostima društvenih promjena u kojima se nalazi naša domaća pastoralna služba, iako nećemo moći izostaviti ni pogled na širi kontekst promjena u Europi i u svijetu, i to ne samo na socijalnom nego i općenito na kulturno-religioznom planu.

Možda je metafora vrtloga malo prejaka za stanje u kojem se nalazi crkvena zajednica i njezini pastoralni služitelji, ali ona izražava netransparentnost i dramatičnost situacije u kojoj se crkveni služitelj treba snalaziti. Nastojat ćemo, koliko je to u ovovrskom izlaganju moguće, biti konkretni, fenomenološki opisati najvažnije promjene s kojima se već suočavamo ili ćemo se postupno sve više suočivati, zatim analizirati i odrediti funkcionalno mjesto crkvene zajednice u tim promjenama te na kraju istaknuti promjene koje izravno pogađaju crkvene pastoralne služitelje ili, kako je to ovim naslovom sugerirano, dušobrižnika i koje su, u tom sklopu, njegove aktualne zadaće.

Najvažnije promjene

Već je postalo općenito prihvaćeno pravilo da se 1989. godina uzima kao razdjelnica u analizama i prosudbama suvremenog svjetskog poretka, stalno se uspoređuje ovo što nastaje s onim što je u toj godini doživjelo svoj slom. Stvara se tako pojednostavljen obrazac, mentalni sklop kojim se sve svodi na binaran, plus-minus sustav: ono prije i ovo sada. Ono prije se a priori, bez kritičkih nijansi, u općem obliku odbacuje, a ovo sada prihvaća kao jedino i neizbježno ispravno. Stvorio se neki kolektivan ili bolje, masovan pritisak da se mora biti *totalitarno* protiv svega što je bilo, kao da je u onom prijedenu sve zlo, a u ovom što nastaje sve dobro. Sve je manje volje da se hladno, bez te kolektivne strasti, kritički promišlja iz čega izlazimo i u što ulazimo. Koliko je svaki čovjek, shvaćen u svom punom dostojanstvu, i opće dobro stvarno još valjan motiv oblikovanja postkomunističkog modela društva i novog svjetskog poretka? Tzv. politički realizam i pragmatika u cijelosti zamjenjuju ideju zajedničkog, općeg dobra.

Važno je, stoga, imati na umu da, zapravo, nije riječ toliko o promjenama koje bi se već bile dogodile koliko o promjenama koje se tek događaju. Riječ je o prijelaznim procesima koji nisu završili. Slom političkih režima, otklon od jedne totalitarne ideologije samo je početak složenog i višeznačnog procesa koji je nazvan tranzicijom. Taj se proces u sadašnjim analizama previše reducira na zbivanja u gospodarstvu, gdje se on uistinu najopipljivije može pratiti. No, ne uviđa se dosta da on nije ništa manje važan na drugim društvenim područjima, pa i, treba naglasiti, na duhovnosti kao onog više spontanog, predrefleksivnog, habitualnog u ljudskim osobama što se kolektivno manifestira u mentalitetima. Budući da je tranzicija započela relativno naglim političkim prevratom, izmjenom konstelacije sila u međunarodnom poretku, ta njezina duhovna komponenta, zbog dugogodišnje totalitarne vladavine jednoumlja i nametanja jednog radikalnog sekularističkog, ateističkog društvenog projekta nije samo važna za religijske zajednice nego i za društvo kao cjelinu. Relativno je lako uspostaviti novu državnu strukturu, stvoriti novu vlast i institucije, ali nije lako oblikovati društvenu zajednicu koja bi sebi sadržavala dosta subjektivnih snaga za uspostavu i afirmaciju vrijednosnog

sustava koji daje stvaralačku i etičku kvalitetu samom društvu. To je već proces u kojem sudjeluje puno »nevidljivih«, ali i te kako nazočnih čimbenika.

Nije nam ovdje sada moguće izvesti cjelovitu analizu, to nije u zadatku ove teme, ograničit ćemo se samo na one najvažnije promjene s kojima se na ovaj ili onaj način susreće crkvena pastoralna služba. Razvrstat ćemo ih na dvije skupine: političko-društveno-gospodarske i društveno-etične. Samo na prvi pogled izgleda da nije riječ o promjenama koje bi posebno pogadale crkvenog pastoralnog služitelja.

a) Političko-društveno-gospodarske promjene

Na prvom mjestu su promjene koje obično imenujemo demokracijskim procesom. U njih se ubraja stvaranje demokratske države i njezina demokratskog ustavnog oblika, iza one totalitarne, prijelaz iz jednostranačja u višestranačje, što se sve komplicira istodobnim rješavanjem nacionalnog pitanja koje je u socijalizmu bilo sasvim drukčije shvaćeno i ideološkom voljom totalitarne vlasti prigušeno, pogotovo u složenim višenacionalnim državama. Zatim, prijelaz na nov model gospodarstva, prijelaz iz društvenog u privatno vlasništvo, iz planiranog u tržišno gospodarstvo i slobodno poduzetništvo, ili za naše hrvatske prilike iz pokušaja samoupravljanja u poduzećima u relativno krut odnos: poslodavac-posloprimac.

Što se tiče demokracijskoga procesa, državotvorni je proces (stvaranje države, i to nacionalne) u našim okolnostima za prvo vrijeme previše zasjenio sve ostalo. Sva su pitanja reducirana i podvrgnuta općem kriteriju državotvorstva. Okruže u kojem se Hrvatska našla, nametnut rat i sve što je s njim povezano, tražilo je jedinstveno i brzo djelovanje. Nije se mogla dosta jasno izdiferencirati demokratska politička scena, da bi došlo do jasnije stratifikacije demokratskih političkih htijenja i njihove međusobne utakmice u smjeru uistinu, demokratskom procedurom usuglašavanog zajedničkog dobra. Prevladava kolektivan (skupni) način mišljenja, pristranost i nekritičnost; dolaze do svojega uspona strasti umjesto razuma. Važno je biti protiv! To znači da se zapravo ne izlazi iz mentalnog sklopa po kojem su se građani koji nisu pripadali tada jedinoj vladajućoj partiji homogenizirali u želji za promjenom. Do pravog političkog pluralizma još nije došlo. Još uvijek se nalazimo u procesu izlaska iz jednoulja. Politički narod još nije dosta postao svjestan svoje moći. Politička kultura još nije zahvatila šire slojeve naroda.

Što se tiče gospodarstva, u središtu je proces pretvorbe i privatizacije društvenoga vlasništva koji uglavnom vodi u veliko i masovno razočaranje, jer praktički anulira sav radni prinos i ulog što ga je pojedini radnik ili cjelokupno stanovništvo tijekom cijele jedne i pol generacije uložilo u stvaranje društvenih do-

bara. Na nedostatno transparentan način stvaraju se novi vlasnici. Raste osjećaj socijalne nepravde. Raslojavanje društva teče nepovoljno za radnike i seljake.

Sve to zajedno implicira potrebu oblikovanja novog postkomunističkog modela društva koje ne bi bilo jednoznačno presađivanje zapadnoga liberalno-kapitalističkog modela. Određena osjetljivost za socijalnu jednakost na koju su, doduše prisilno, bili dovedeni stanovnici komunističkih zemalja ne može lako prihvatiti naglo bogaćenje svojih bližnjih bez vidljivog rada ili poduzetništva, temeljnog na načelu podjednakih šansi. Kako pokazuju najnovije tendencije u postkomunističkim zemljama, razočaranje naglo raste. To može imati vrlo opasne posljedice, ako političari i gospodarstvenici na vrijeme ne shvate da izlazak iz socijalističkog sustava nije jednostavno povratak u kapitalizam. Traži se nov put djelotvornog socijalno-tržišnog i ujedno, u određenoj mjeri, komunitarnog (participacija) gospodarstva. Svaka pojedina zemlja u tu svrhu mora proučiti i dobro procijeniti i ono što je od jedne dugotrajne prakse ostalo u skupnom mišljenju i mentalitetu ljudi. Socijalna pravda se ne može više isključiti iz ekonomske prakse.

b) Društveno-etičke promjene

Nakon izlaska iz u javnosti ateistički, a u moralnom smislu nihilistički označenog društvenog života, društveni moral postaje najvažnija kategorija. On je to važniji što se više osjeća razočaranje zbog neostvarenih očekivanja da će se uspostaviti veća društvena pravda. Ako pod pojmom društvenog morala ne mislimo isto što i pod pojmom društvene etike, koja je posebna znanstvena disciplina, nego tek realno društveno stanje, ono što bismo mogli nazvati moralnim standardom, onda bi trebalo istražiti koji su elementi kršćanskog morala u prvom planu svijesti ljudi, a koji su negdje u pozadini. Govorilo se o socijalističkom moralu. On se na teorijskom planu nije uspio definirati i nije mogao postati ono što bi socijalna ili strukturalna etika zahtijevala, ali je baš zato na praktičnom planu ostavio vrijednosnu prazninu u prosudbi unutar društvenih kretanja. U društvu koje je bilo ideološki hermetički definirano nije bilo stvarne potrebe gojiti sposobnost etičke prosudbe. Pojedini član totalitarnog društva nije imao mogućnost zauzimati vlastiti stav odgovornosti. Ako se socijalna (sociostrukturalna) etika »bavi u općem smislu strukturalnim poretkom institucionalno posredovane egzistencije, poretkom koji može pogodovati ili smetati životu pojedinaca, skupina, društva – životu koji želi biti odgovoran – u svim područjima ljudske egzistencije«¹, onda je jako važno uočiti »socijalističke« ostatke u društvenom moralu – i oni sudjeluju u aktualnim tranzicijskim procesima. U prvom planu je osjetljivost za prave-

¹ Arthur RICH, *Etica economica*, Brescia – Queriniana: 1993. str. 67.

dnu raspodjelu, koju čini neka svemoćna vlast kojoj se treba znati samo približiti; snalažljivost je zamijenila poduzetnost. Stvaralaštvo i briga za proizvodnju dobara od osoba je prešla na kolektiv. Gradilo se društvo pravedne raspodjele. Pojedina osoba nije bila važna, ona je bila pod djelotvornom strukturalnom kontrolom da ne ugrozi društvo kao cjelinu. Zato druga gledišta morala koja se odnose više na osobu, neposredne odnose među osobama i na obitelj te općeljudske vrijednosti dolaze u pozadinu svijesti. U tome se preko javnosti stvarala vrijednosna praznina, ta se društvena područja moralno ne kvalificiraju. Tu prazninu nije mogla dostatno popuniti djelatnost Crkve ili neke druge vjerske zajednice, jer su one bile samo u strogo privatnom prostoru.

Zbog svega toga u sadašnjem prijelaznom procesu koji u prvi plan uzima vrijednost slobode, poduzetništva, proizvodnje i tržišta, nasuprot jednakosti, pravednoj raspodjeli i socijalnoj pravdi, potrebno je zapravo postaviti nove temelje društvenom moralu. On se mora uspostavljati zajedno s oblikovanjem društva i stvaranjem postkomunističke države. To znači da je ovaj čas veliki zadatak, posebno na svim onim čimbenicima u društvu koji po svojoj biti naviještaju i goje moralne i duhovne vrijednosti da moralno osmišljavaju cjelokupan proces nastanka postkomunističkog društva, da se pojave kao neformalna, ali vidljiva i glasna etična instancija u društvu. Važno je kritički pratiti što dolazi od zapadnog relativističkog i utilitarističkog shvaćanja morala i načina života i kako se prima u širokim slojevima pučanstva. Zbog nastale vrijednosne praznine – četrdesetgodinjski odgoj bez Boga i bez čvrstog objektivnog morala – sada se lako prihvaćaju negativni plodovi zapadnog moralnog indiferentizma, makar se istodobno istim tempom ne napušta stečena osjetljivost za socijalnu jednakost. Stoga odnos liberalistički shvaćene individualne slobode i socijalistički shvaćene jednakosti među pojedincima i društvenim slojevima dolazi u fokus duhovnih tranzicijskih procesa.

Za razliku od nametanja ateizma kao službenog obilježja javnosti u komunizmu što je neizravno religiji davalo živu aktualnost – na Zapadu je proces sekularizacije stao na potpunoj ravnodušnosti prema Bogu i vjeri. Vjera čovjeku sekularističkih nazora više ne smeta, ali ga niti ne pokreće da bi svoj život gradio u odnosu na Boga. Čovjek je polako prešao u zaborav Boga, zavladao je vjerska bezbrižnost. Religija se sve više prebacuje na teren psihologije, vrijedi samo kao neka društvena igra ili kao svojevrsna, samo ovozemaljska, iako mistična, terapija za liječenje osobnih frustracija. Tako danas ni »ateizam kao svjetonazor nije više u prvom planu i ne pojavljuje se agresivno i samosvjesno kao nekad. Danas smo pred drugom pojavom koja nije manje ozbiljna. To je opća skepsa koja nije će svaku transcendentnu vrednotu, hedonizam i moralna raspuštenost bez čvrstih etičnih normi u političkom, društvenom i obiteljskom životu... Temeljni kršćanski pojmovi, kao što su grijeh, milost, spasenje, vječni život, ne nalaze dosta

odjeka ni kod kršćana. Kao da je Evanđelje za njih mrtvo slovo...«² Teorijski ateizam je od sada u uzmicanju, ali je zato onaj praktičan u usponu, očituje se poglavito u radikalnom odvajanju vjere od moralne obveze i u javnom indiferentizmu prema svim moralnim oblicima života ako proporcionalno u velikoj mjeri ne ugrožavaju aktualan društveni poredak.

Društvene promjene koje se na toj crti događaju u zemljama tzv. tranzicije, sile nas da ih gledamo i u širem kontekstu svijeta. Zbog općeg moralnog relativizma i utilitarističkog shvaćanja ukazuje se potreba traganja za objektivnom istinom koju treba otkriti i pročitati u povijesnim zbivanjima. Određeni nihilizam koji se pokazao kao »svođenje na nulu egocentričnog identiteta i svih njegovih koncepata Reda, Istine, Smisla, Zakona, Čovjeka, Svijeta i Boga« obilježio je dvadeseto stoljeće i pretvorio se u dramu moderniteta³. Ušli smo u rastrešljiv svijet u kojem nema čvrstih »istina«, pa zato ni sigurnosti koju bi ljudi osjećali oko sebe i u sebi i po kojoj bi svijet funkcionirao. Tu sigurnost više ne stvara spoznaja da smo "bolji svijet" od onog drugog – komunističkog. Sada se sve vrijednosti na kojima počiva društvo moraju iznova definirati, bez mogućnosti usporedbe s nekim drugim sustavom. Religije u tom kontekstu postaju ponovno ne samo važne nego i potrebne za utvrđivanje identiteta pojedinih etničkih i kulturnih skupina, pa i za samo uređenje svjetskog poretka koji više ne može počivati na ravnoteži straha nego na moralnom konsenzusu. No, religije su i same u traganju za vlastitim identitetom, njihov se položaj u modernom svijetu u velikoj mjeri izmijenio u odnosu na njihovu društvenu ulogu, postale su previše zatvorene u subjektivnu sferu. Otvaraju se zato pitanja o međuodnosima koji bi se ponovno trebali uspostaviti između vjere i svijeta, između religije i znanosti, i, općenito, između vjere i kulture, što je u modernom svijetu u velikoj mjeri bilo izgubljeno. Odatle se rađa potreba fundamentalizma kao pogrešnog odgovora na istinska pitanja. Fundamentalizam se pojavljuje kao pogrešno interpretirana potreba povratka na religijske izvore. On nije tek stvar istoimenih organiziranih pokreta, njegova je podloga upravo u promjenama koje se događaju, u nedostatku stvarne etične racionalizacije.

Nacionalizam u različitim oblicima prerasta u isključivost, agresivnost i rat, na više strana, osobito postkomunističkoga svijeta, ponajviše zato što ostali dio svijeta nema nikakvih stvarnih oslobodilačkih ideja za sve, pa i male narode. U tome je smislu Sveti Otac doista u pravo vrijeme zatražio da UN donese i *Povelju naroda*, dokument o pravima i zadacima nacija u kojem bi se poglavito iznijeli načini za borbu protiv nacionalizma.⁴

² Franc RODÉ, Bog v evropski zavesti u zborniku *Europa na razpotju*, Ljubljana, 1994. str. 146.

³ Usp. Marco GUZZI, Io sono - figure e contrafigure della identità umana alla fine dell'evo moderno, u *Laurentianum*, 35(1994.) 2–3 str. 231.

⁴ IVAN PAVAO II. je o tome govorio 5. listopada 1995. na Općoj skupštini UN u New Yorku – IKA 41/1995. str. 20.

Izmijenjen položaj Crkve i njezina društvena uloga

Katolička Crkva, zbog svoje povijesne i aktualne ukorijenjenosti u narodu ima u svim tim promjenama, bez sumnje, neizbježno veliku ulogu. Ako se ozbiljno uzmu koncilske spoznaje o autonomiji vremenitih stvarnosti, kulture i društva⁵, onda Crkva u postkomunizmu ima određenu prednost u stečenom iskustvu radikalne odvojenosti od države i od društva. Ona je mogla izgraditi svoju autentično duhovnu sliku unutar društva, postala je u očima ljudi vjerodostojan »stup i uporište istine« (1 Tim 3,14); u njoj su ljudi vidjeli oslobođenje od nametnute istine društvenog jednonumlja. Njezin je položaj bio u etičnom smislu čist i nepotkupljiv, jer nije bila prisiljena na ritualno servisiranje društvenoga života, ali je bio previše sužen domet njezine eksplicitne poruke. Ako kažemo da zbog tog iskustva ima određenu prednost, onda ponajprije mislimo na činjenicu da se naučila živjeti i djelovati u suočenosti s društvom bez institucionalnog miješanja i da sada u novim okolnostima može uspostaviti čiste odnose.

Ulaskom u javni život njoj se otvara nov prostor, ali i opasnost da bude zloupotrijebljena, da se o njoj stvori pogrešna slika ili da se vrati na pretkoncilsku sliku. Sada joj se nameće potreba izgraditi vlastitu sliku u pluralnom društvu u kojem svojim bitnim evanđeoskim sadržajem može uvijek tek djelomično sudjelovati. Kršćanske vrednote koje ona živi, svjedoči i proklamira dolaze u konkurenciju s drugim vrednotama i pseudovrednotama. Sad je nutarnji život svake konkretne kršćanske zajednice i njezino djelovanje na dubljoj provjeri nego što je to bilo kad su ljudi u njoj gledali poželjnu »drugu stranu«, mogući prostor duhovne slobode u jednom opresivnom društvu. Crkvena zajednica, osobito na svojoj mjesnoj razini, sad se pojavljuje kao jedan od svjetionika u gradu. Sličnu je misao prije dvije godine izrazio poljski primas kard. *Jozef Glemp* kad je u predavanju na Sveučilištu u Fribourgu (Švicarska) rekao da je u Poljskoj uloga Crkve bila jasnija i jednostavnija za komunizma, pa se tada nije razmišljalo da bi Crkva u pluralističkom društvu mogla imati samo ulogu modela.⁶

Crkvena se zajednica nikad ne smije posve poistovjetiti s društvenom ili političkom zajednicom. Ona je, doduše, kao i politička zajednica u službi istih ljudi, ali s drugog naslova. No, treba i postati svjestan da je crkvena zajednica unutar društvene zajednice uvijek u znaku svjedočenja za nešto bolje, ono što po Kristovoj volji naviješta. »Crkva se treba konfrontirati s društvom ne kao nešto izvan njega, nego kao s jednim od konstitutivnih elemenata vlastite egzistencije: ako je Crkva koja živi u *povijesti* i u ljudskom društvu.«⁷

⁵ Usp. DRUGI VAT. KONCIL, *Dokumenti, Gaudium et spes*, br. 36, i br. 59 – Zagreb, KS, 1970.

⁶ Prema: IKA br. 21/1. lipnja 1994. str. 12.

⁷ Norbert GREINACHER, L'identità cattolica nella terza epoca della storia della chiesa u *Concilium* XXX(1994.)5, str. 764sl.

Najpreča potreba naše Crkve u aktualnim promjenama jest samospoznaja: da brzo odredi svoj položaj i ulogu u društvenoj interakciji; to je najvažnije za autentično crkveno služenje i pravu društvenu funkciju njezine poruke. Spomenimo dvije ključne stvari: čuvati duhovnu i strukturalnu slobodu u odnosu na državu i društvene institucije; biti nazočna svojim kršćanskim etičnim stavom u svemu što se u društvu zbiva. To se mora događati i na razini učiteljstva – biskupa i biskupskih konferencija – i na razini neposrednog dodira s društvenim životom, stalno na dva plana: »onaj života i onaj misli, teorijski i praktičan; društveni život kršćana i Crkve i socijalnu teologiju koja interpretira taj život«⁸.

U tu svrhu nije više dostatan pojedinačan rad pastoralnih i drugih entuzijasta, ni tzv. karizmatika, nego i organizirana djelatnost, ponajprije po župama. Mislim da bi u našoj Crkvi trebalo više razvijati smisao za programiran pastoral. O nekim bismo pojavama morali imati zajedničke, svestrano obrazložene i usuglašene smjernice koje se ne bi smjele svesti samo na pojedine biskupske izjave i priopćenja sa sastanaka. Treba biti osjetljiv na neposredan dodir s društvenom zbiljom, unutarnjom društvenom dinamikom. U tome je važna zadaća župe.

Svojom spontanom i svjesnom interakcijom u društvenoj zajednici župa kao duhovna zajednica ima u sadašnjim promjenama vrlo velik utjecaj i na politička kretanja, što može biti dobro i loše. Dobro – ako je na crti duhovno-etičnog osposobljavanja pojedinca za cjelovitu društvenu odgovornost, a loše – ako i župnik i župna zajednica podlegne utjecaju kolektivnog mišljenja povezanog sa strašću nadmetanja kojim se u višestranačju najčešće služe političke stranke. Crkvena se zajednica mora sačuvati u svim društvenim previranjima kao vjerodostojna duhovna i etična instancija koja izriče na evanđelju i Isusu Kristu utemeljen sud o svim društvenim pojavama.

Iako po naravi svojega poslanja – da bude »znak i čuvar transcendentnosti ljudske osobe« (GS 76) – Crkva mora biti posebno osjetljiva na sve što se odnosi na čovjeka, njegovo dostojanstvo, na život i njegovu nepovredivost, ipak mi se čini da se u našim okolnostima sva ta pitanja moraju promatrati i kroz aktualnu društvenu situaciju. Ljudsko dostojanstvo, nepovredivost života, spolnost, obitelji ne mogu se sasvim izdvojiti iz socijalnog i kulturnog konteksta, pa ni iz sasvim neposrednog zalaganja za socijalnu pravdu.

Za pastoralnu akciju, ako je gledamo kao smišljenu strategiju izvršavanja Kristova poslanja u konkretnim okolnostima vremena i prostora, uvijek se postavlja pitanje što da stavi u prvi plan. U odnosu na aktualne društvene procese, mislim da smo kršćansku poruku dužni iznositi i kroz socijalan nauk Crkve. Da je to moguće i potrebno upozorava i prva socijalna enciklika poslije komunizma

⁸ Alfredo LUCIANI, *Catechismo sociale cristiano*, Ed. Arnaldo mondadori, Milano, 1992. str. 23.

*Centesimus annus*⁹ kad kaže: "Doista, naučavati i širiti socijalni nauk pripada evanđeoskom poslanju Crkve te je bitan dio kršćanske poruke zato što takav nauk iznosi njezine neposredne posljedice u životu društva te uključuje svakodnevni rad i borbe za pravdu i svjedočenje za Krista Spasitelja" (CA 5). Na planu života pak se treba uključiti i smišljenim kršćanskim socijalnim angažmanom. »Spada na kršćanske zajednice«, kaže Pavao VI., »da svaka u svojoj zemlji objektivno raščlani postojeće stanje, da ga razjasni u svjetlu neizmjenjivih riječi Evanđelja, da crpi u socijalnom nauku Crkve, nauk koji je razrađivan tijekom povijesti...« (OA 4).¹⁰

Dušobrižnik i njegove zadaće

Možda će me netko zapitati zašto toliko govorim o društvenim promjenama i to onima koje ne izgledaju da se tiču neposrednog crkvenog pastoralala. Gdje je u svemu tome dušobrižnik? Meni pak se čini da su dušobrižnik i njegova zadaća baš u svemu tome najosjetljiviji. Baš nositelji zaređenih crkvenih službi koji neposredno rade u pastoralu, moraju najbolje naučiti analizirati i uočavati zbivanja u društvu, procese i promjene, odjeke i utjecaj javnoga mnijenja u sazrijevanju ili srozavanju etičke svijesti, moraju moći stvoriti teološki utemeljen sud o svemu tome. Pastoralci su po svojoj službi, htjeli ili ne htjeli, u sve te promjene uvučeni i nesvjesno se prema njima i sami modeliraju, jer se mijenja i njihov društveni status koji za njihovu službu nije nevažan.

Moram naglasiti da u ovom izlaganju riječ *dušobrižnik* uzimam samo uvjetno, u pretpostavci da pod njom podrazumijevamo ponajprije jednu od zaređenih crkvenih službi – biskupa ili prezbitera koji predvodi ili sudjeluje u predvođenju i animiranju crkvene zajednice ili neke skupine unutar Crkve kao cjeline – dakle, samo ako je riječ o pastirima (zaređenim službama) i na svoj način o drugim pastoralnim djelatnicima (povjerenim pastoralnim službama). Riječ dušobrižnik zvuči previše paternalistički i suzuje pastoralno služenje. Zanimljivo je proanalizirati dokumente Drugog vatikanskog sabora u kojima taj pojam nije uopće izričito upotrijebljen. Istina, govori se o dušobrižništvu (*cura animarum*), ali se u tom pojmu ne iscrpljuje sva djelatnost crkvene zajednice. U posljednje se vrijeme, po mojem sudu, neopravdano, izbjegava govor o župnicima, o svećenicima i o pastoralnim službama strukturno vezanim uz župu kao temeljnu djelatnu strukturu mjesne Crkve – biskupije, kao organske zajednice. Župničku službu držim u ovom povijesnom trenutku u kontekstu prijelaznih procesa od posebne važnosti, zato što je župnik neposredno u kontaktu sa svime što se događa u narodu. On je i

⁹ Izd. KS, Zagreb, 1991.

¹⁰ *Osamdeseta obljetnica »Rerum Novarum«*, Dok. 33, Zagreb, KS.

dušobrižnik, u smislu brige za vjernike koji su mu povjereni, ali i puno više od toga – najvjestitelj i neposredan animator kršćanske zajednice u njezinoj šarolikoj realnosti, počevši od revnih i pobožnih do nominalnih (dekorativnih) i anonimnih kršćana.

Budući da polazimo odozdo, od analiza, držim da, unatoč sadašnjem trendu subjektivizacije i psihologizacije vjere koji se na svoj način širi i u Crkvi, vjera i kao objektivna od Boga danost oblikuje i preobražava društveni način života i kulturu i da se ona kroz kulturu ujedno izriče, ispovijeda i širi; držim da taj proces evangelizacije društva i kulture ne smije nikad prestati. Njemu, stoga, treba tražiti primjeren način i u okolnostima pluralnoga društva. Traži se i nov pastoralan stil. U situaciji pluralizma vjernik mora znati da ne posjeduje puninu istine, i da se zato ne smije zatvoriti u neku 'svetu' zavjetrinu osobnog ili skupnog religioznog doživljaja, nego da se mora truditi i angažirati kako bi se poruka spasenja u koju vjeruje učinila dostupnom u ljudskoj zajednici. Riječ je i o otajstvu spasenja koje se u vremenu događa. Vjernici su pozvani da tumače i svjedoče svoju vjeru, nadu i život po vjeri u sredini punoj ambivalentnosti, ne tražeći odmah svoju mjeru savršenstva od svih. Pustiti neka se događa, neka posijano raste!

Zalažem se zato za organski i zajednički pastoral u kojem se briga za duše pretvara u navještaj i služenje Evanđelju. U tom pastoralu su potrebna i stalna promatranja socioloških kretanja u neposrednom društvu. I politika je neizbježna, ne da se župnik, pastoralac politizira, nego da bude sposoban gojiti pravilnu etičnu osjetljivost svih koji se po svojoj kršćanskoj savjesti autonomno uključuju u politiku. Treba se osloboditi načela autoriteta i prihvatiti načelo služenja u zajednici da bi se mogao dogoditi pomak prema većoj aktivizaciji laikata.

Župa i župni pastoral, u kontekstu svega ovoga što je rečeno o aktualnim društvenim procesima, traži svoju adaptaciju. To se, na žalost, ne događa dosta brzo. Još uvijek se ostaje na načelu autoriteta i servisa. Zbog toga se neopravdano širi, čak i teorijski, otklon od župe kao, kažu, nedovoljno društveno dinamične strukture. To se odražava na kler i njegov odgoj. Uz inače već alarmantno opadanje svećeničkih zvanja, mijenja se i profil pastoralnog djelatnika, njegov status u društvu. U trendu spomenute psihologizacije vjere već se u Europi pojavljuju modeli i instituti svećeničkog odgoja, vezanog uz karizmatične pokrete preko kojih se odgajaju svećenici koji neće prihvatiti organski pastoralni rad, vezan uz mjesno/teritorijalno obilježenu zajednicu¹¹. Ti kandidati za svećenike tijekom odgoja nemaju pravog dodira i iskustva s kršćanstvom koje je i preko kulture i narodne tradicije nazočno u jednoj populaciji, bave se jedino onima osobne vjere, u

¹¹ O tome piše *Civiltà cattolica* od 18. veljače 1995. – vidi prikaz toga članka u *Settimana* (Bologna) 11/1995. str. 13.

čemu nikad nije posve jasno što je tek na psihološkoj razini, a što je i crkvo-
tvorno. Voditi jednu skupinu vjernika nije nikad isto kao i voditi jednu *mjesnu* crkve-
nu zajednicu. Skupina se homogenizira i često jako veže uz lidera, a mjesna zaje-
dnica živi svoj život kao posijana njiva; s vjerom i vjerskim vrednotama nalazi se
u živoj interakciji kao čimbenik jednog određenog utjecaja i na osobe i na dru-
štvene odnose, na modeliranje društvenog života i na etičnu vrijednost društvenih
struktura.

Ova vrsta organskog pastoralna o kojem govorimo može dijelom obuhvatiti i
ovaj stil vođenja raznih vjerničkih skupina i pokreta, ali u Crkvi mora uvijek ima-
ti prvenstvo onaj vezan uz zajednicu usred ljudskog društva.

Župnikov se status u društvu zato mora i u crkvenom pogledu izmijeniti. Sa-
dašnje društvene promjene omogućuju kršćanskoj zajednici – javnost, župnik ta-
ko postaje i javna osoba. U doba tzv. kršćanskog društva župnik je imao svoje
mjesto i u političkoj strukturi svojega sela, općine, grada, ali u suvremenim plura-
lističkim društvima njegov se status potvrđuje ponajprije u položaju i društvenom
utjecaju župne, više duhovne zajednice. U pluralističkom društvu (više vjera, više
svjetonazora, više kulturnih i etničkih manjina) ima više vrijednosnih sustava koji
međusobno djeluju redukcijски u želji da ostanu jedini. Postavlja se zato problem
kako da u strukturi jednog društvenog ambijenta ovi sustavi ne djeluju toliko reduk-
cijski koliko interakcijski. Tu se smješta potreba dijaloga, ali tu je ujedno i mjesto di-
jaloškog opreza. Dušobrižnik ili, bolje, voditelj kršćanske zajednice u jednom ambi-
jentu stječe preko svojega djelovanja i svoj statusni autoritet u društvu¹².

Govoreći jednostavnije, pastoralni djelatnik radi na izgrađivanju kršćanske
zajednice pružajući informacije, znanje i sredstva da svaki pojedini član zajedni-
ce može živjeti i djelovati u svojem društvenom ambijentu kao prosvjetljen
kršćanin, tj. s punim kršćanskim identitetom; da ima, dakle, kršćanski orijentacij-
ski okvir u svekolikom životnom i društvenom angažmanu. Funkcija pak kršćan-
ske zajednice u kojoj se izgrađuje ta crkvena svijest nije ništa drugo unutar dru-
štva nego pružiti svakom čovjeku šansu da upozna i postane dionikom svega što
kršćanstvo sadrži.

Već od svojih početaka Crkva je u tu svrhu nastojala pronaći model i tip
osnovne zajednice u kojoj bi kršćani mogli izgrađivati zajedničku svijest. Nasto-
jalo bi se prilagođivati različitim društvenim ambijentima. Od urbanog ruralnom,
od monolitno kršćanskog do pluralističkog. To se prilagođivanje mora i sada
dogadati.

Ako se, počevši od tzv. kršćanskog društva, pastoral kao posao pastira prete-
žno modelirao kao briga za duše i mogao svoditi na podjelbu sakramenata i du-
hovno vodstvo, sada on mora biti puno širi. On se mora promatrati kroz potrebe i

¹² Vidi o toj temi moj članak u: *Vjesnik Biskupije dakovačke i srijemske* br. 1/1987. str. 16-18.

položaj zajednice u jednom ambijentu. Nije dosta da se župi daje župnik. On je, doduše, doista prvi pastoralni radnik, ali nije jedini. Kako ga definira k. 519., on mora biti u suradnji s ostalim prezbiterima, đakonima, redovnicima/cama i mora se služiti suradnjom s laicima. To pak znači da se pretpostavlja i župa kao organska zajednica i pastoral organski strukturiran. Župi se zato mora tražiti prikladan župnik, a ne da se župa prilagođuje župniku.

To je, eto, jedna od važnih promjena što ih zahtijeva nova situacija, tj. činjenica da je župa u neprestanom suodnosu s određenim ambijentom koji je, kako vidjesmo, pluralističan. Nije više dovoljan samo dušobrižnički profil pastoralnog djelatnika. Svećenik bi morao biti osposobljen i za taj odnos s ambijentom. Mora se također priviknuti i na druge pastoralne djelatnike. Potreban nam je profil drugih pastoralnih djelatnika (vjeroučitelji, župni suradnici itd.). On još nije u nas primjereno našoj situaciji iskristaliziran.

S obzirom na socijalna pitanja i promjene što smo ih analizirali, župa i župnik imaju i važnu ulogu u političkom odgoju naroda. U tu svrhu možemo navesti nekoliko poticajnih uputa za politički i društveni angažman kršćana u raznolikom društvenom ambijentu:

- optimističan pogled na čovjeka, vjera u konkretnog čovjeka i ono dobro u njemu;
- kršćanin u svojem naviještanju i svjedočenju ostavlja drugom vremena da shvati;
- ne čini ništa bez svojeg izravnog sugovornika ništa protiv njegove volje... ako je drugi u zabludi, ne prisiljava ga, poštuje njegovu osobnu slobodu;
- respekt osobe;
- ne nastoji fanatično ostvariti ono što kao kršćanin drži apsolutnom budućnošću;
- zadovoljava se malim koracima;
- obrana slabih i emarginiranih bez narcizma skupine;
- nenasilje;
- ako se bavi politikom, kršćanin stavlja svoju političku akciju u stalnu kritičku diskusiju;
- sposobnost koalicije s drugima;
- svaka politička akcija koju podupire kršćanska zajednica mora odgovarati potrebama konkretne situacije.¹³

Nakon ove analize, umjesto zaključka, dovoljno je ponijeti spoznaju da društvene promjene treba dobro uočavati; one zahtijevaju prilagodbu pastora, a di-

¹³ Usp. N. GREINACHER, Prassi dell'impegno politico della comunità cristiana, u *Concilium* 4/1973. str. 115

namičan pastoral profilira osobu i osobe koje ga provode. Dušobrižnik, župnik i svaki drugi izgrađuje se, uz pomoć milosnih darova Duha, izgrađujući kršćansku zajednicu u okolnostima određenog društva.

Summary

CLERGY IN WHIRLPOOL OF THE SOCIAL CHANGES

The most important changes which a pastoral ministry is facing or going to face more describes it phenomenologically. Analyzing that we try to point out that taking functional position in this changes are possible for Church community, and emphasize tasks which stands in front of Church practice. Political-social-economical and social-ethical change: establishment of democratic state in its democratic form, pluralism, transition to the new economical model, transition from social into private ownership, from planned into the market economy and free enterprise; for our Croatian condition – from experiment of selfgovernment type company into relatively rigid relationship between the employer-employee, put a social-ethical question on the first place. It is necessary, in the present changes, laying down a new fundament of social morality which emphasize value of freedom, enterprise, production and market in face of equality, fair distribution and social justice. A concrete task of the Church praxis is introducing real Evangelical spirit into social evaluation system which, now, takes shape afresh. Changed Church social position, enable her to act in public freely but ask from her specific confrontation with social reality and to act as ethics corrective. Within these tasks we describe pastoral duties. Further, it is not enough to have only a pastor but an organically structured community. Pastoral, especially on the level of local communities (parishes), has to be capable to analyze objectively an existing situation, and to do it in the light of Good News with a special stress on social teaching of the Church. That is reason why we need organized and programed pastoral, who will participate more in Church congregation and in its laic's part. However, it requires abandoning paternalistical and authoritative model still prevailing in pastoral. It is not enough, anymore, to have a priestly profile of a pastoral worker. Pastor, should be qualified to deal with pluralistic and socially ambient. He, too, must have been accustomed to the other pastoral associates. It is, too, necessary to build another profiles of pastoral ministries (catechist, parishes helper etc.).

Key words: society, postcommunism, social, ethics, value, pastoral, economy, communitarianism.

Preveo: Rudolf Amerl